

بررسی و معرفی نسخه‌های خطی کتاب «المسترشد فی الامامه»

دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۹

کاظم استادی^۱

چکیده

«المُستَرشدُ فی الإمامة» کتابی است در باره امامت و خلافت پس از پیامبر ﷺ، منسوب به ابوجعفر محمدبن جریر ابن‌رستم ابن‌یزید الطبری الأملی الامامی، که از عالمان دینی و متکلمان امامیه در اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم قمری دانسته شده است. این اثر کلامی تاریخی، در صدد اثبات امامت علی (علیه السلام) است و در این میان به بیان احادیثی از رسول خدا ﷺ و مطاعن خلفا و دلایل عدم شایستگی آنان برای امامت می‌پردازد؛ که از لحاظ تاریخی، دارای اهمیت ویژه‌ای است؛ زیرا برخی نقل‌های تاریخی از منابع مفقود در آن دیده می‌شود. در پژوهش حاضر، ضمن معرفی اجمالی کتاب، به فهرست‌نویسی جدید از نسخه‌ها و نیز بررسی نسخ خطی این اثر پرداخته شده و ضمن آن، به برخی نکات قابل توجه این نسخه‌ها، و نیز تجزیه و تحلیل بعضی از داده‌های نسخ خطی، توجه گشته است. نتیجه آن که: با توجه به شواهد و قرائن ده نسخه موجود از این اثر، که متعلق به قرن ۱۱ تا ۱۴ قمری هستند، می‌توان گفت که همه این نسخه‌ها، منشأ واحد دارند؛ بنابراین یک نسخه یا حداکثر دو نسخه محسوب خواهند شد. همچنین، به نظر می‌رسد که تألیف کتابی که اکنون المسترشد خوانده می‌شود، بومی منطقه ایران و طبرستان نبوده است و احتمالاً در دوران مجلسی، نسخه مادر کتاب از مناطق دیگر به داخل ایران منتقل شده است.

کلیدواژه‌ها: نسخه‌های خطی، محمد بن جریر، ابن‌رستم طبری، امامت، اهل بیت (علیهم السلام).

kazemostadi@gmail.com

۱. نسخه‌پژوه و کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران:

مقدمه

امامت و رهبری جامعه اسلامی یا به عبارت دیگر، جانشینی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در امور دینی و دنیوی، یکی از مبانی اصلی آموزه‌های شیعه است و پیامبر صلی الله علیه و آله از ابتدای دوران رسالت خویش بدان اهتمام جدی داشته و ضمن معرفی خلیفه پس از خود، به شاخصه‌های مسئله امامت پرداخته است. درجه اهمیت این موضوع به گونه‌ای است که از لحاظ تاریخی، مهم‌ترین مسئله‌ای که پس از پیامبر صلی الله علیه و آله همواره مورد مناقشه و گفت‌وگوی مسلمانان قرار گرفته، همین مسئله امامت بوده است و هیچ‌یک از آموزه‌های اسلامی، در هیچ زمانی، همانند مسئله امامت مورد بحث و نزاع برخی از اندیشمندان مسلمان واقع نشده است. در این میان، از همان قرون نخستین اسلامی تا کنون، رسائل و کتاب‌های زیادی پیرامون مسئله جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله، امامت اهل بیت علیهم السلام و نیز مناقشات پیرامون آن‌ها (مخصوصاً در میان شیعیان) نگارش یافته؛ که یکی از این آثار کلامی متقدم، کتاب مشهور به «المسترشد» است.

موضوع اصلی کتابی که «المسترشد فی امامة امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام» یا «المسترشد فی الامامة» خوانده می‌شود،^۱ چنان که خود مؤلف نیز به آن اشاره کرده (الطبری، ۱۴۱۵ ق: ۱۱۱)، فضائل امیر المؤمنین علی علیه السلام و اثبات امامت ایشان است. مؤلف با آیات و روایات خلافت و زعامت و امامت را برای حضرت علی علیه السلام و فرزندان معصوم آن بزرگوار ثابت و با براهین متقن و دلایل واضح و باردار استدلال و احتجاجات مخالفان دربارهٔ افضلیت ابوبکر پرداخته، تنها ائمه اطهار را شایسته مقام والای امامت معرفی کرده است. مؤلف در آغاز کتاب می‌نویسد:

برخی دشمنان خدا و رسولش گفته‌اند، امامت پس از پیامبر جز شایسته ابوبکر نیست و او بهترین فرد پس از آن حضرت است. ما به نقد این نشست و توضیح می‌دهیم که جانشین پیامبر در نماز دلالتی بر امامت ندارد (الطبری، ۱۴۱۵ ق: ۱۱۱).

وی با تکیه بر روایات، که آن‌ها را غالباً بدون سند ذکر کرده، به مباحث متعددی با این

۱. نام اثر و مؤلف آن، محل گفت‌وگو و مناقشه هستند (برای اطلاع بیشتر نک: استادی، ۱۴۰۰ ج: سراسرمتن).

عنوان‌ها پرداخته است:

اثبات فضل کسی که دارای فضل است، نفی امامت از کسی که شایستگی آن را ندارد، پاسخ به این سؤال که «چرا علی (علیه السلام) برای گرفتن حق خود قیام نکرد؟» داستان انصار، شرح حدیث نبوی «أنت منی بمنزلة هارون من موسى»، لزوم امامت، اثبات وصیت و وصی، این که پیامبر (صلی الله علیه و آله) پشت سر ابوبکر نماز نخواند و ... (نک: الطبری، ۱۴۱۵ق: فهرست)

در واقع ساختار کلی کتاب، نقل و رد برخی از ادعاهای کلی اهل سنت و عده‌ای از احتجاجات ایشان پیرامون خلفا و خلافت پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ همانند:

۱- احتج قوم ... أن الخلافة لم تصلح بعد الرسول (صلی الله علیه و آله)، إلا لأبي بكر بن أبي قحافة بدعواهم أنه كان أفضل الناس بعد رسول الله (صلی الله علیه و آله)، وأنه كان قدّمه للصلاة في عتته (الطبری، ۱۴۱۵ق: ۱۱۱).

۲- ادعوا العلم و الفضل لرجل لم يدعهما لنفسه؛ وثبت الفضل لمن له الفضل (همان: ۲۴۰ و ۲۶۱).

۳- الرد علی من قال: لم قعد علی بن أبی طالب عن طلب حقه (همان: ۳۶۹).

۴- الرد علی من قال: إن إسلام علی، إسلام الصّبيان (همان: ۴۷۷).

یاپاره‌ای احتجاجات فرعی ایشان، همانند:

- فإن احتج محتج بأن صلاة أبي بكر هي خلاف هذه الصلاة لمرض رسول الله (صلی الله علیه و آله) و قرب وفاته، وإنه يجب أن يؤخذ بالأقرب فالأقرب ... (همان: ۱۳۱).

- واحتج بعض أهل العلم في قول أمير المؤمنين (علیه السلام): ألا إن خير هذه الأمة، أنه عنى المتحيرة ... فهذا العمرى إن أمير المؤمنين (علیه السلام) خاطب الأمة المتحيرة، فقال: خيركم أبو بكر و عمر، و لعمرى أن الأمة المتحيرة أبت أن تختار إلامن قد نفاه الله ... (همان: ۲۵۹).

- ثم احتجَّ المحتجُّ أنه قال: قد ثبت لعلی (علیه السلام) فی ذلك المقام حين بعث فی أمر أبی بکر، خمس خصال، وثبت علی أبی بکر خمس خصال علی النَّاسخ، و أبو بکر المنسوخ ... (همان: ۳۱۷).

- و احتجَّ علیهم بعض المحتجِّین، فقالوا: أخبرونا عن القوم الذی ذکرتم، أكانوا معصومین أم لم یكونوا معصومین؟ فإنَّ الإمام لا یجوز أن یكون غیر معصوم، إذ یكون محتاجا إلی غیره (همان: ۴۹۶ و ۴۹۷).

طرح مسئله

قدم اول در استفاده و زلال سازی تراث اسلامی، فهرست نویسی نسخ خطی است که این تلاش، با تجمیع فهرست‌های نسخه‌های خطی مختلف یک اثر در پژوهشی واحد، به عنوان قدم دوم، کامل می‌شود. به عبارت دیگر، یعنی لازم است تا نسخه‌های خطی یک اثر و کتاب، به صورت «یکپارچه، متمرکز و دقیق»، از نو «فهرست نویسی تجمیعی» شوند؛ تا تفاوت‌های غیر تحریری و «مدل‌های نسخ خطی» یک عنوان کتاب، مشخص شوند. قدم سوم در نسخه‌شناسی و پالایش تراث اسلامی، «تبارشناسی» نسخ خطی یک عنوان کتاب است. با این کار، مشخص خواهد شد که نسخه مادر در یک مدل و «نسخ مادر» در مدل‌های متعدد از یک کتاب، چه تعدادی است و آیا وفور نسخه‌های خطی یک اثر، سیاهی لشکر هستند و یا این که نسخ مادر متعددی از یک کتاب در دسترس است که می‌توانند «اصالت تواتری» اثر را در پیشینه تاریخی خود، نشان دهند. به عنوان مثال، وقتی هر بیست نسخه خطی یک اثر، «تبار واحد» داشته باشند و به یک نسخه مادر برگردند، به این معنی است که این کتاب، از لحاظ اصالت نسخه‌ای به تاریخ ماقبل خود، «خبر واحد» است و فاصله این خبر واحد تا زمان تألیف کتاب، وضعیت «ارسال نسخه‌ای» آن اثر را برای ما تبیین می‌کند. جدای از آن، تبارشناسی نسخ خطی، ثمرات فراوانی دارد؛ به عنوان نمونه، سیر تغییرات و دستبردها و تحریفات نسخ خطی مشخص می‌شوند؛ که باتوجه به آن، می‌توان تحلیل‌های تاریخی مذهبی مشخصی را تبیین نمود. حتی

به وسیله تبارشناسی نسخ خطی یک اثر، می‌توان تحولات هویتی مؤلف، نام نویسنده و انتساب اثر را، کشف و حل و فصل کرد.

با توجه به آنچه گذشت، اکنون یکی از آثار مهمی که لازم است نسخ خطی آن فهرست‌تجمیعی گردد، کتاب المسترشد فی امامة منسوب به طبری است؛ که باید بررسی شود:

۱. تعداد نسخ خطی المسترشد چه تعداد و چگونه هستند؟ ۲. چه اطلاعات آماری و ملاحظاتی پیرامون نسخ خطی المسترشد قابل ارائه است؟ بنابراین در پژوهش پیش‌رو، قصد داریم تا تنها به معرفی و بررسی همزمان نسخه‌های خطی کتاب المسترشد پردازیم.

پیشینه

با جست‌وجویی که انجام شد، مشخص گردید که در چند اثر، مطالب و اشاراتی درباره نسخ خطی المسترشد وجود دارد که این منابع به ترتیب تاریخ نشر عبارت‌اند از:

۱. محمودی، احمد (۱۴۱۵ ق)، مقدمه چاپ کتاب المسترشد، تهران: الثقافة الاسلامیه. در این مقدمه (ص ۶۸)، چهار نسخه از کتاب المسترشد مورد نظر قرار گرفته که این توجه و معرفی، جهت ارائه تحقیق متن اصلی المسترشد بوده است و بنای محقق، ارائه نسخه‌شناسی و فهرست نسخ خطی این اثر نبوده است.

۲. درایتی، مصطفی (۱۳۹۱)، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران، تهران: کتابخانه ملی. در این فهرست (ج ۲۹: ۴۲۳)، دو نسخه از نسخ خطی المسترشد معرفی اجمالی شده‌اند.

۳. استادی، کاظم (۱۴۰۰ چ) در مقاله «بازشناسی مؤلف کتابی که المسترشد خوانده می‌شود»، اشاراتی (کلاً در حجم یک صفحه) به نسخ خطی المسترشد کرده است.

بنابراین پژوهش حاضر، اولین تحقیق پیرامون معرفی و بررسی تمامی نسخ خطی موجود و شناخته‌شده کتاب المسترشد است؛ که اکنون با ذکر مقدماتی، به این نسخ می‌پردازیم.

الف - مطالب و فصول کتاب

نسخه چاپی کتاب کنونی که المسترشد خوانده شده، شامل اصل کتاب به همراه مقدمه بلند محقق است. البته، اصل متن کتاب، فاقد سامانی بر پایه فصول و باب‌ها بوده است؛ هر چند که از عناوین فرعی برخوردار است.

محقق محترم، کتاب را باب‌بندی کرده و این باب‌ها از نظر حجم بسیار متفاوت‌اند، برخی بسیار کوتاه و برخی بسیار بلند و با صفحات زیاد هستند و به نظر می‌رسد که متفاوت از باب‌بندی شخص مؤلف است و این ابواب کتاب چاپی عبارت‌اند از:

۱. باب أن رسول الله ﷺ لم يصل خلف أبي بكر
۲. باب الفضل و العلم لمن ادعوهما له.
۳. باب تثبيت الفضل لمن له الفضل.
۴. باب نفی الامامة عن من لم يصلح لها و اثباتها لمن صلح لها.
۵. باب الرد على من قال لم قعد على (عليه السلام) عن طلب حقه.
۶. باب قصة الغار لا تدل على فضيلة لأبي بكر.
۷. باب شرح قول النبي ﷺ لعلی انت منی بمنزلة هارون من موسى .
۸. الرد على من قال ان اسلام على (عليه السلام) اسلام الصبيان.
۹. باب تثبت الامامة و أنها مفترضة.
۱۰. باب حديث الثقلين وصية رسول الله ﷺ بالامامة و الولاية.

البته دیگرانی نیز که کتاب را بررسی کرده‌اند، تعداد ابواب آن را متفاوت ذکر کرده‌اند. به عنوان نمونه، فهرست‌نویس نسخ خطی آستان قدس نوشته: کتاب در ۸ باب بدین شرح تنظیم شده است:

۱. باب الفضل و العلم لمن ادعوها له، ۲. باب تثبیت الفضل لمن له الفضل، ۳. نفی الامامة عن من لم يصلح لها و اثباتها لمن صلح لها، ۴. الرد علی من قال لم قعد علی بن ابی طالب عن طلب حقه، ۵. قصة الغار، ۶. شرح قول النبی ﷺ لعلی انت منی بمنزلة هارون من موسی، ۷. الرد علی من قال ان اسلام علی ﷺ اسلام الصبیان، ۸. تثبت الامامة (نک: غلامی مقدم، ۱۳۷۶: ج ۱۴: ۴۹۲-۴۹۳).

همچنین، علامه رازی در ضمن نسخه نویسی کتاب، این ابواب را برای کتاب ذکر نموده است:

باب تثبیت الفضل لمن له الفضل؛ باب نفی الإمامة عن من لم يصلح لها؛ باب الرد علی من قال: لم قعد علی بن أبی طالب ﷺ عن حقه؛ باب قصة الغار؛ باب شرح أنت منی بمنزلة هارون من موسی؛ باب الرد علی من قال: إسلام علی اسلام الصبیان؛ باب تثبیت الإمامة وأنها مفترضة؛ باب تثبیت الوصایا والوصی. وهكذا إلى آخر الأبواب (نک: الطبری، ۱۴۱۵ ق: ۸۹-۱۰۷).

ب- چاپ کتاب

کتاب المسترشد فی الامامة، تقریباً تا قرن ۱۴ ناشناخته بوده و در سده اخیر، بازشناسی و چاپ شده است. سه چاپ از این کتاب شناخته شد؛ که عبارت‌اند از:

۱. چاپ تاریخ ۱۳۶۸ ق (۱۳۲۷ شمسی)، مطبعة الحیدریة نجف اشرف که در ۲۱۲ بعلاوه پنج صفحه مقدمه (شامل یک و نیم صفحه معرفی نسخ خطی استفاده شده در تصحیح و نیز سه و نیم صفحه ترجمه پیرامون مؤلف اثر) منتشر شده؛ در این مقدمه، شرح حال مؤلف و برخی نکات به قلم آقا بزرگ تهرانی صاحب کتاب «الذریعة الی منصفات الشیعة»، درج گردیده است.

مصحح پیرامون نسخ مورد استفاده خود در این چاپ نوشته است:

«إن أقدم نسخة رأيناها من هذا الكتاب هي النسخة الموقوفة من نماء الحمام الموقوف

فی أراضی شاهجهان الواقعة فی أراضی أصفهان فی عصر الشاه سلیمان الصفوی و صورة الوقفية علی ظهر النسخة بخط العلامة المجلسی فی سنة ۱۰۹۵ هـ و علیها نقش خاتمه «محمد باقر العلوم» إلا أن لها ناقصة الآخر، و هی اليوم موجودة فی النجف عند العالم الفاضل السيد أغا التستری.

ثم ان السيد محمد رضا بن السيد أبی القاسم بن فتح الله بن نجم الدين الحسينی الكمالی الاسترآبادی نزیل الحلة الفيحاء و الطیب بها لما توفی سنة ۱۳۶۴ هـ أو صی بوقف كتبه فأوقفها آية الله شيخنا ميرزا حسين النائینی قدس سره، و وضعها فی مكتبة الحسينية الشوشترية فی النجف الأشرف و كان من جملتها كتاب المسترشد و كانت تامة فأستنسخ علیها الفاضل الثبت الثقة الشيخ شیر محمد الهمدانی الجورقانی و قابلها مع النسخة الأولى و نسخ علی نسخة جماعة من أهل الفضل.

حتى وفق الله سبحانه المامل المذهب ناشر علوم أهل البيت عليهم السلام و باذل الجهد فی تأييد المذهب بنشر مؤلفات علمائنا الاعلام، ألا وهو «محمد كاظم بن المرحوم الحاج محمد صادق الكتبي» فطبع هذا الكتاب القيم علی النسخة التامة مع بذل الوسع و الطاقة فی تنقيحها و مراجعة مطلقانها و المقابلة علیها فخرجت بحمد الله تعالی الى القراء الكرام بثوب قشيب و منه جل شأنه نستمد العون و التوفيق لنشر ما اندثر من مؤلفات أصحابنا الامامية رضوان الله عليهم» (طبری، ۱۳۶۸ ق: ۵ و ۶).

۲. چاپ تاریخ ۱۴۱۱ قمری (۱۳۶۹ شمسی و ۱۹۹۰ میلادی)، نشر موسسه البلاغ، بیروت در ۲۲۱ صفحه که توسط جناب آقای احمد محمودی (عبداللهی) تحقیق شده است.

۳. چاپ ۱۴۱۵ قمری در ۷۹۰ صفحه از نشر مؤسسه الثقافة الإسلامية لکوشانپور، که این نیز به تحقیق آقای شیخ احمد محمودی می باشد و احتمالاً ویرایش دوم از همان تحقیق قبلی است، یا به نوعی، همان تحقیق با چاپ ایران است.

در این تحقیق، دو نسخه خطی اصل قرار داده شده است: یکی با وقفنامه به خط محمد باقر مجلسی به سال ۱۰۹۵ ق که در کتابخانه حسینیه شوشتری در نجف اشرف

(اکنون وجود خارجی ندارد و کتاب‌هایش به کتابخانه مرکزی بغداد برده شده است) و دیگری نسخه کتابخانه حکیم، به تصحیح و کتابت علامه شیخ محمد سماوی. البته نسخ دیگری همانند دو نسخه رضویه نیز، مورد نظر و ارجاع اختلافات در پاورقی بوده‌اند.

در این چاپ، محقق، ضمن مصدردهی و ارجاع برخی احادیث و مطالب به منابع دیگر برای برخی از احادیث، در مواردی به معرفی برخی رجال یا راهنمایی به دستیابی ترجمه و شرح حال ایشان نموده است. البته باید توجه داشت که تعداد زیادی از رجال و احادیث کتاب، ناشناخته و مجهول در منابع هستند. در پایان این چاپ کتاب نیز، فهرس فنی از جمله آیات قرآن، احادیث، اعلام، اشعار، اماکن و کتب آورده شده است.^۱

نکته قابل توجه برای این چاپ، عدم پرداختن به تمامی نسخه‌های خطی کتاب، مخصوصاً نسخه ۱۰۷۳ق حوزه خوانسار است که در دسترس مصحح نبوده؛ به عبارت دیگر، محقق فقط با توجه به حدود چهار نسخه خطی، کتاب را تصحیح و تطبیق کرده است؛ هر چند که نسخه‌های دیگر هم، چون متقدم نیستند، ارزش تاریخی خاصی ندارند. جدای از این، لازم بود تا مصحح محترم، موارد نونویس در نسخ را نیز به خوانندگان گوشزد کند؛ تا اصالت قدمت عبارات متن نسخ نسبت به هم مشخص باشند.

ج. فهرست نسخه‌های خطی کتاب

چهار نسخه خطی از کتابی که المسترشد خواننده می‌شود، در تصحیح کتاب چاپی جناب آقای محمودی معرفی شده‌اند (نک: الطبری، ۱۴۱۵ق: ۷۰-۷۳) که عبارت‌اند از:

۱. مصحح گرامی، خلاصه اقدامات و تلاش‌های خود را این گونه توصیف نموده است «ا»: استنسخنا الكتاب و قابلناه مع النسخ الموجودة، و ذكرنا موارد الاختلاف، و جعلنا المخطوطتين الموجودتين في المكتبة الحسينية الشوشترية، و مكتبة السيد الحكيم (ره) في التجف الأشرف هما الأصل، إذ كانتا تطابقان المطبوع. «ب»: قدّمنا مقدّمة بحثنا فيها عن الكتاب و المؤلف، فأوردنا ما وجدنا من كلمات أرباب الفنّ و التحقيق حولهما، و تبیین آرائهم، كما أشرنا فيها إلى سائر آثاره العلميّة و التراثيّة. «ج»: خرّجنا النصوص عن مصادرهما و مظانها فأشرنا إليها، و تكثير الشواهد، و كذلك تتميم التسقطات الموجودة في الكتاب ممّا تعرّضت له إثر الحوادث من الأمكنة و الأزمان على قدر الإمكان. «د»: شكّلنا الآيات، و الخطب الموجودة و الأحاديث الواردة في الكتاب، و تكميلها حسب الضرورة و الاقتضاء. «ه»: صحّخنا أسماء الأعلام و البرّوة و ضبطها، و ترجمة الرّجال مع مراجعة كتب التراجم و السير، و تبويب الفصول و المواضيع على نهج المصنّف رحمه الله. «و»: وضعنا الفهارس الفنيّة لآيات الكريمة القرآنيّة و الأحاديث الشريفة، و الآيات الشعرية، و الأعلام، و الأمكنة و الأيّام، و الكتب و المؤلفات المذكورة في الهامش.» (الطبری، ۱۴۱۵ق: ۹۰).

۱- نجف (قرن ۱۱)؛ کتابخانه حسینیه شوشتریها (شماره ۸ یا ۸۹۰). ۲- نجف (۱۳۴۹ق)؛ مکتبه آیه الله الحکیم العامة (شماره ۴۴۳). ۳- مشهد (۱۳۴۹ق)؛ آستان قدس رضوی (شماره ۷۹۴۳). ۴- مشهد (۱۳۵۱ق)؛ آستان قدس رضوی (شماره ۷۹۴۲).

دو نسخه از همان چند نسخه آقای محمودی نیز، در فهرست فنخا جناب آقای درایتی معرفی شده‌اند (نک: درایتی ۱۳۹۱: ج ۲۹: ۴۲۳)؛ یعنی نسخه‌های کتابخانه آستان قدس رضوی (شماره‌های: ۷۹۴۲ و ۷۹۴۳).

با احتساب نسخه‌های پیشین و جدید، تا کنون جمعاً ده نسخه از این کتاب شناسایی شده‌اند؛ که فهرست‌نویسی آن‌ها عبارت است از:

۱. خوانسار (۱۰۷۳ق)؛ کتابخانه حوزه علمیه ولی عصر (شماره ۴۸۰)

المؤلف: در متن اصلی افتادگی آغاز نسخه وجود دارد و نامی از مؤلف نیامده است. در صفحه عطف ابتدای نسخه، در یادداشتی به صورت نونویس و جدای از خط اصلی کتاب نوشته شده: «المسترشد من تألیفات صاحب کامل البهائی»^۱.

در یادداشت صفحه دیگری، باز به صورت نونویس و جدای از خط اصلی کتاب نوشته: «المسترشد فی الامه سید المظلومین علی بن ابیطالب علیه الاف التحیه و الثناء تألیف الشیخ الجلیل مولانا ابوجعفر محمد بن جریر بن رستم الطبری رضوان الله تعالی علیه».

آغاز نسخه (برگ نونویس): بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین؛ الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله علی محمد خاتم النبیین و علی اله الطاهرین الطیبین. قال أبو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری. احتج قوم أهل الریغ و العداوة لله

۱. عماد الدین، حسن بن علی بن محمد بن حسن طبری یا طبرسی مازندرانی، از عالمان شیعه قرن هفتم، و صاحب کامل بهایی شناخته می‌شود. در کتاب‌های فقهی، از او با عنوان عماد طبری و عمادالدین طبری یاد شده است. در میان شیعیان امامی قرن ششم و هفتم، دو نفر با نام عمادالدین طبری شهرت دارند: یکی حسن بن علی طبری که کتاب‌های تحفه الابرار، کامل بهایی و مناقب الطاهرین به وی منسوب است و ظاهراً تا سال ۶۹۸ق در قید حیات بوده؛ و دیگری محمد بن علی طبری که کتاب بشاره المصطفی به وی منسوب است و ظاهراً تا سال ۵۵۳ق زنده بوده است.

جَلَّ ذِكْرُهُ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ. أَنَّ الْخِلَافَةَ لَمْ تَصْلِحْ بَعْدَ الرَّسُولِ ﷺ إِلَّا لِأَبِي بَكْرٍ بَنِي قُحَافَةَ بِدَعْوَاهُمْ أَنَّهُ كَانَ أَفْضَلَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَأَنَّهُ كَانَ قَدَّمَهُ لِلصَّلَاةِ فِي عِلَّتِهِ. فَدَلَّلْنَاهُمْ عَلَى مَوْضِعِ خَطَأِهِمْ أَعْلَمْنَاهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يُؤَلِّي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ مِمَّا هُمْ فِيهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَالْأَحْكَامِ وَأُمُورِ الدِّينِ مَنْ لَيْسَ بِفَاضِلٍ مِثْلَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فَإِنَّهُ وُلَاةٌ عَلَيَّ.

آغاز نسخه (افتادگی دارد): أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ وَوَلِيَّ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ وَوَلِيَّ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَكَانَ آخِرَ تَوَلِّيَّتِهِ وَجَعَلَ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَأَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَسَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ وَأَبَا الْأَعْوَرِ السُّلَمِيَّ وَسَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ فِي رِجَالٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ عِدَّةٍ مِنْهُمْ...

انجام نسخه (اصلی): ... أتباعا ولهم على دين الله أعوانا ولمحبيهم إخوانا أحلنا بذلك منازلهم وأهلنا للنعم العظام والمنن الجسماء والذنب عن حرمة النبي ﷺ والدفع عن مظلمته وفقنا الله تبارك وتعالى إله ولي ذلك والقادر عليه. تمت كتاب المسترشد في الإمامة على يد العاقل الاضعف محمد كاظم رفيع الدين الاردكاني اليزدي عفى الله عنها في يوم للسابيع والعشرين من شهر رمضان من سنة ثلث و سبعون بعد الف من الهجرة النبويه تمت تم تم.

خط: نسخ، كاتب: محمد كاظم رفيع الدين الاردكاني اليزدي^۱، تاريخ: ۲۷ رمضان سال ۱۰۷۳ق؛ ۱۵ سطر.

(ملاحظه عكس نسخه، نسخه‌های خطی ولی عصر خوانسار، مجله پیام بهارستان، شماره ۲۵ سال ۱۳۹۴: ۲۵-۳۴۴).

۱. محمد کاظم شناخته نشد؛ اما رفیع الدین حسین بن علی اردکانی یزدی. وی چندین کتاب دیگر را نیز کتابت نموده است؛ همانند: «حاشیه شرح مختصر الاصول» اثر تفتازانی با تاریخ کتابت جمادی الاول ۱۰۴۸ق، که کتابخانه مدرسه امام صادق (ع) قزوین (شماره نسخه ۷۲۵) نگهداری می‌شود؛ و نیز: «تکملة فی شرح التذکره» اثر خفزی با تاریخ کتابت ۱۰۱۵ق، که در کتابخانه ملی ایران (شماره نسخه ۱۸۱۶۴) موجود است.

السُّلْطَانُ الْأَعْظَمُ وَالْخَاقَانُ الْأَعْدَلُ الْأَكْرَمُ، مَحْيَى مَرَاثِمِ الشَّرِيعَةِ الْغَزَاءِ، مَشِيدَ قَوَاعِدِ الْمَلَّةِ الْبَيْضَاءِ، فَرْعِ الشَّجَرَةِ الطَّيِّبَةِ النَّبَوِيَّةِ، غَصْنِ الدَّوْحَةِ الْعَلِيَّةِ الْعُلُوِّيَّةِ، مَمَّهْدَ أَسَاسِ الدِّينِ الْمَبِينِ وَمَرْوَجِ أَثَارِ آبَائِهِ الطَّاهِرِينَ، أَعْنَى السُّلْطَانَ بْنِ السُّلْطَانَ، وَالْخَاقَانَ بْنَ الْخَاقَانَ، أَبَا الْمُظْفَّرِ سُلْطَانَ سُلَيْمَانَ الْمَوْسَوِي الصَّفْوَى بَهَادِرِ خَانَ شَدَّ اللَّهُ أَطْنَابَ دَوْلَتِهِ بِأَوْتَادِ الْخُلُودِ، وَزَيْنَ سَرِيرِ سُلْطَنَتِهِ بِدَرَرِ الْغَزْوِ وَالسَّعُودِ، فَوْقْفَتَهُ بِأَمْرِهِ الْأَعْلَى عَلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ الْإِثْنَى عَشْرِيَّةٍ وَقَفَا بِنَا، الْأَيْبَاعِ وَلَا يَشْتَرِي، وَلَا يُوْهَبُ وَلَا يَحْبِسُ مِنْ مَسْتَحَقِّهِ، وَجَعَلَتْ تَوَلِيَّتَهُ وَالنَّظَرَ فِيهِ لِنَفْسِي ثُمَّ لِمَنْ عَيَّنْتَهُ لِتَوَلِيَّتِهِ أَوْ قَافِي، ثُمَّ لِمَنْ عَيَّنَهُ هَذَا الْمَتَوَلَّى، وَهَكَذَا، ثُمَّ إِلَى الْعَالَمِ الْمَحْدَثِ الصَّالِحِ الْمَتَوَطَّنِ فِي بَلَدَةِ إِصْفَهَانَ، وَمَعَ التَّشَاحِ إِلَى مَنْ أَخْرَجْتَهُ الْقَرْعَةَ مِنْهُمْ. فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ وَكُتِبَ الدَّاعِي لِخُلُودِ الدَّوْلَةِ الْقَاهِرَةِ: مُحَمَّدَ بَاقِرِ بْنِ مُحَمَّدِ تَقِيِّ الْمَجْلِسِيِّ عَفَى عَنْهُمَا فِي شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ الْحَرَامِ لِسَنَةِ خَمْسٍ وَتَسْعِينَ بَعْدَ الْأَلْفِ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوْلَا وَأَخْرَأَ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَتْرَتِهِ الْأَكْرَمِينَ. [مهر محمد باقر العلوم].»

آغاز متن اصلی نسخه: (افتادگی در برگ اول نسخه) خَيْرًا فَإِنَّهُ مِنْ خِيَارِكُمْ. ثُمَّ نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَدَخَلَ بَيْتَهُ وَذَلِكَ لِيَوْمِ السَّبْتِ، لِعَشْرِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ، وَجَاءَ الْمُسْلِمُونَ الَّذِينَ يَخْرُجُونَ مَعَ أَسَامَةَ يُودِّعُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَفِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَرَسُولُ اللَّهِ يَقُولُ: أَنْفِدُوا جَيْشَ أَسَامَةَ، وَدَخَلْتُ أُمُّ أَيْمَنَ وَهِيَ أُمُّ أَسَامَةَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ... [انتهای این صفحه نسخه؛ روایت شماره ۳] وَحَدَّثَنَا أَيضاً، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمِيرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ مِثْلَهُ... (مطابق با صفحه ۱۱۳ چاپ کوشانیور).

انجام نسخه (افتادگی دارد): ... جبرئیل مرتین، و من قال النَّبِيُّ ﷺ فِيهِ وَفِي أَبِيهِ الَّذِي هُوَ عَمُّهُ وَصَنُؤَابِيهِ... [انتهای این صفحه نسخه] فی أشباه لهذا كثيرة إن ذكرناها طال الكتاب، و إنما قصصنا بعض خبره ليعلم الناس بغضه لبنى هاشم، و أن بغضه لهم هو بغض لرسول الله ﷺ. [روایت شماره ۳۵۹] و من العجب أن النَّاسَ قَحَطُوا فِي أَيَّامِهِ حَتَّى خَلَطُوا الرَّمَادَ بِالطَّعَامِ فَجَعَلَ الثَّانِي عُمَرُ يَسْتَقِي أَرْبَعِينَ يَوْماً فَلَمْ يُشْقُوا (پایان، افتادگی در برگ پایان نسخه). (مطابق با صفحه ۶۹۱ چاپ کوشانیور).

خط: نسخ. مختلف السطر: حدود ۲۰ سطر. در برخی مواضع، متن قلم خوردگی دارد و نیز تصحیحاتی در حاشیه نسخه وجود دارد.

در بالای صفحه وقف‌نامه سمت چپ، یادداشت کوتاهی با این عبارت به چشم می‌خورد: «إستعرتة علی الوقیة من جناب السید علی القزوبنی و أنا الأقل أسد اللّٰه^۱».

شیخ آقا بزرگ تهرانی (۱۳۸۹ق) از دو نسخه از کتابخانه [حسینیّه] شوشتری یاد کرده است؛ برای یکی از آن‌ها نوشته:

«نسخه من المسترشد الموقوفة من نماء الحمام فی أراضی الشاه جهان بأصفهان فی عصر الشاه سلیمان، والوقیة بخط العلامة المجلسی فی ۱۰۹۵، وصک خاتمة محمد باقر العلوم، موجودة عند السید آقا التستری لكنها ناقصة الآخر» (تهرانی، ۱۴۰۳ق: ج ۲۱: ۹).

مصحح چاپ المسترشد (شیخ احمد محمودی) نیز ذیل معرفی این نسخه از الذریعة نوشته است:

«وهی النسخة التي إعتدنا علیها و استنسخناها، و علیها الوقیة بخط العلامة المجلسی (رحمه اللّٰه)، و هی الموجودة فی المكتبة الحسينیة الشوشتریة فی النجف الأشرف» (الطبری، ۱۴۱۵ق: ۶۶).

(ملاحظه برخی صفحات نسخه؛ فهرست رضا استادی در نشریه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲: ۸۱۰).

۳. نجف (قرن ۱۱)؛ کتابخانه حسینیّه شوشتری‌ها (شماره ۸)

المؤلف: آغاز نسخه اصلی افتادگی دارد؛ بنابراین، نامی از مؤلف موجود نیست.

آغاز نسخه (نونویس): کتاب المسترشد لمحمد بن جریر بن رستم الطبری. بسمله،

۱. کتابخانه حسینیّه شوشتری‌ها توسط آقای حاج شیخ اسداله اسماعیلیان در چهار دفتر فهرست شده بوده است (همان‌طور که حاج شیخ رضا استادی در مقدمه فهرست کتابخانه حسینیّه شوشتری‌ها اشاره نموده‌اند). بنابراین بعید نیست که این یادداشت با نام «اسدالله» از اسداله اسماعیلیان باشد.

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على محمد الامين و آله الميامين و لعنة الله على الضالمين. قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه تغمده الله برحمته و اسكنه فسيح جننة. احتج قوم من اهل ... (شش برگ ابتدای نسخه افتادگی دارد و نونویس شده است و منشأ متن نونویس، دانسته نشد.)

انجام نسخه: ... و الدفع عن مظلمة وفقنا الله تبارك و تعالی انه ولى ذلك و القادر عليه. هذا آخر كتاب المسترشد فی الامامة و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على نبيه محمد و آله الميامين.

خط: نسخ، بدون کاتب، تاریخ: گویا از سده یازدهم است؛ جز برگ‌های يك تا شش که تازه‌تر است. در پایان این نسخه سه برگ از شافی سید مرتضی گذارده شده است. (بعید نیست نسخه اصل، مجموعه بوده است).

این نسخه، ظاهراً همان نسخه سید محمدرضا حلی است که در ذریعه یاد شده است:

«ونسخه أخرى من موقوفة السيد محمد رضا ابن أبي القاسم بن فتح الله بن نجم الدين الحسيني الكالي الأسترآبادي الطبيب بالحلة المتوفى ١٣٤٦ في مكتبة الشوشترية بالنجف، وهي تامة الآخر» (تهرانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۲۱: ۹).

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، اکنون کتابخانه حسینیه شوشتری‌ها وجود خارجی ندارد و تخریب شده است و مقداری از کتاب‌هایش، به کتابخانه مرکزی بغداد منتقل شده‌اند.

(نشریه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲؛ ص ۸۱۰).

۴. نجف (۱۳۴۷ ق)؛ مکتبه الامام امیرالمؤمنین العامة (شماره ۹۵)

آغاز نسخه: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و صلى الله على محمد خاتم النبيين و على اله الطيبين، قال أبو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه احتج قول من أهل الزيغ و العداوة لله جل ذكره و لرسوله

صلوات الله عليه وآله أن الخلافة لا تصلح بعد الرسول ﷺ الا في أبي بكر بن أبي قحافة
بدعويهم أنه كان أفضل الناس بعد رسول الله ﷺ ...

(نسخه مادر این نسخه، یعنی نسخه کتابخانه حسینییه شوشتری‌ها، افتادگی در ابتدا
دارد؛ بنابراین متن بالا، از جای دیگری نقل و استنساخ شده است؛ که منشأ آن دانسته
نشود.)

انجام نسخه: ... و الدفع عن مظلمة وفقنا الله تبارك وتعالى انه ولي ذلك والقادر عليه.
هذا آخر كتاب المسترشد في الامامة و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على نبيه
محمد ﷺ و اله الطيبين الطاهرين و حسبنا الله و نعم الوكيل.

کاتب: شیر محمد الهمدانی،^۱ تاریخ: ۱۳۴۷ ق.

نسخه‌نویسی شده از نسخه سید محمد رضا بن ابی القاسم بن فتح الله بن نجم الدین
حسینی کالی استرآبادی، در کتابخانه حسینییه شوشتری در نجف اشرف (الطبری،
۱۴۱۵ ق: ۶۸؛ تهرانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۸: ۲۴۵) و نیز نسخه ناقص دیگر در کتابخانه حسینه
شوشتری که وقف‌نامه به خط مجلسی داشته است (نک: تهرانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۲۱: ۹).
آقابزرگ تهرانی از نسخه شیر محمد بن صفر علی بن شیر محمد جورقانی (م ۱۳۹۰ ق)
چنین نام برده و نوشته است:

«واستنسخ الفاضل الشيخ شیر محمد الهمدانی نسخه تامة عن هاتين النسختين [نسخه
یکم سید آقا التستری و نسخه مکتبه الشوشتریة] ثم استنسخ عن نسخة نسخ أخرى
موجودات بحمد الله تعالى. أوله بعد الحمد مختصراً ...» (تهرانی، ۱۴۰۳ ق: ج ۲۱: ۹).

در مقدمه چاپ المسترشد مطبعة الحیدریه نیز آمده است:

۱. شیخ شیر محمد بن صفر علی بن شیر محمد جورقانی (زاده ۱۳۰۲ ق در قریه جورقان همدان - در گذشته ۱۳۹۰ ق در نجف)
یکی از علما و اعلام امامیه است که عمر خود را در پاسداشت میراث مکتوب شیعه و استنساخ و احیای آن مصروف داشت.
وی مقدمات علوم را نزد شماری از علمای همدان آموخت. در ۳۶ سالگی به نجف اشرف کوچید و در محضر عالمان آن روزگار
نجف، همچون آیه الله ضیاء الدین عراقی، آیه الله میرزا حسین نائینی، شیخ مهدی مازندرانی و... حضور یافت و به درجه اجتهاد
رسید. (نک: جهانبخش، ۱۳۸۳: صص: ۲۱۱ - ۲۳۲).

«إن أقدم نسخة رأيناها من هذا الكتاب هي النسخة الموقوفة من نماء الحمام الموقوف في أراضي شاهجهان الواقعة في أراضي أصفهان في عصر الشاه سليمان الصفوي و صورة الوقفية على ظهر النسخة بخط العلامة المجلسي في سنة ١٠٩٥ هـ و عليها نقش خاتمه «محمد باقر العلوم» إلا أن ها ناقصة الآخر، و هي اليوم موجودة في النجف عند العالم الفاضل السيد أغا التستري. ثم ان السيد محمد رضا بن السيد أبي القاسم بن فتح الله بن نجم الدين الحسيني الكمالي الاسترآبادي نزيل الحلة الفيحاء و الطيب بها لما توفي سنة ١٣٦٤ هـ أوصى بوقف كتبه فأوقفها آية الله شيخنا ميرزا حسين النائيني (قدس سره)، و وضعها في مكتبة الحسينية الشوشترية في النجف الأشرف و كان من جملتها كتاب المسترشد و كانت تامة فأستنسخ عليها الفاضل الثبت الثقة الشيخ شير محمد الهمداني الجورقاني و قابلها مع النسخة الأولى و نسخ على نسخة جماعة من أهل الفضل...» (طبري، ١٣٦٨ ق: ٥ و ٦).

(همچنين نك: معجم المخطوطات النجفية: ٧٥٣؛ الذريعة، تهراني، ١٤٠٣ ق: ج ٢١: ٩، مقدمه چاپ المسترشد مطبعة الحديدية، ص ٥ و ٦).

٥. نجف (١٣٤٩ ق)؛ مكتبة آية الله الحكيم العامة (شماره ٤٤٣)

المؤلف: محمد بن جرير الطبري الكبير (التسلسل الاكتروني: ٣٢٧٥).

أغاز نسخه: كتاب المسترشد لمحمد بن جرير بن رستم الطبري. بسمله، الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على محمد الامين و آله الميامين و لعنة الله على الضالين. قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري تغمده الله برحمته و اسكنه فسيح الجنة. احتج قوم من اهل ...

انجام نسخه: ... و الدفع عن مظلمة وفقنا الله تبارك و تعالی انه ولى ذلك و القادر عليه. هذا آخر كتاب المسترشد في الامامة و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على نبيه محمد و آله الميامين.

تم علی نسخه کثیرة الغلط والتحریف، علی يد العبد الضعیف محمد بن الطاهر السماوی، فی السابع من شهر رمضان المبارک، سنة ألف وثلاثمائة وتسع وأربعین هجرية، فی بغداد، حامداً مصلياً مسلماً... مستغفراً مستعیناً... [خوانده نشد].

کاتب: محمد بن طاهر السماوی^۱، تاریخ: ۱۳۴۹ق؛ تعداد صفحات: ۶۵ صفحه، ۲۵ سطر، اندازه: ۱۴/۹*۲۱/۵سم. (در فهرست نویسی معجم مخطوطات النجفیه ۱۳۳۵ق نیز، همین اطلاعات ظاهری آمده است).

(سایت کتابخانه آیت الله حکیم؛ نیز: معجم المخطوطات النجفیه: ۸۱۶؛ همچنین نک: الطبری، ۱۴۱۵ق: ۹۸).

۶. مشهد (۱۳۴۹ق)؛ آستان قدس رضوی (شماره ۷۹۴۳)

آغاز نسخه: هذا الكتاب للعالم الفاضل الدين محمد ابن جرير ابن رستم الطبري الامامي قده. بسمله، الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين و صلى الله على محمد خاتم النبيين و على آله الطيبين. وبعد قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه. احتج قوم من ...

انجام نسخه: وفقنا الله تبارك و تعالى انه ولى ذلك والقادر عليه. هذا تمام [خط خورده] آخر كتاب المسترشد في الامامة و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على نبيه محمد و آله الطاهرين و حسبنا الله و نعم و نعم الوكيل و لاحول و لا قوة الا بالله العلي العظيم.

ترقيمه نسخه: يقول الفقير إلى الله الغني محمد حسين بن زين العابدين الأرموي:^۲

۱. شيخ شير محمد بن صفر علی بن شير محمد جورقانی (زاده ۱۳۰۲ق در قریه جورقان همدان - در گذشته ۱۳۹۰ق در نجف) یکی از علما و اعلام امامیه است که عمر خود را در پاسداشت میراث مکتوب شیعه و استنساخ و احیای آن مصروف داشت. وی مقدمات علوم را نزد شماری از علمای همدان آموخت. در ۳۶ سالگی به نجف اشرف کوچید و در محضر عالمان آن روزگار نجف، همچون آیه الله ضیاء الدین عراقی، آیه الله میرزا حسین نائینی، شیخ مهدی مازندرانی و... حضور یافت و به درجه اجتهاد رسید. (نک: جهانپخش، ۱۳۸۳: صص: ۲۱۱ - ۲۳۲).

۲. کاتب، نسخ کتاب‌های دیگری را نیز کتابت نموده، که برخی از آنها در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود هستند. بعضی از استنساخ‌های وی عبارت‌اند از: ابطال الجبر، حقیقه الموعظه و کتاب تصحیح اعتقادات الإمامیه منسوب به شیخ مفید؛ که در ترقیمه نسخه آن آمده است: «يقول الفقير إلى الله الغني، ابن زين العابدين محمد حسين الأرموي النجفي: هذا تمام ما في النسخة التي نسخت هذه منها واتفق لي الفراغ في آخر يوم من صفر سنة ألف ثلاثمائة واثنا وخمسين الهجري - على هاجرها ألف سلام و تحية» (نک: المفید، ۱۴۱۴ق: ۱۵۲).

هذا تمام ما فی النسخة التي حررت هذه النسخة منها، ولقد وقع الفراغ من إتمامها بعون الله جل وعلا، فی السابع والعشرين من شهر ذی الحجة الحرام من شهر سنة [ألف و] تسع وأربعین من الهجرة النبوية علی هاجريها من الله ألف سلام وتحية، فی مشهد مولای ومولی المؤمنین علی بن أبی طالب أمير المؤمنین صلوات الله وسلامه علیه وآله، اللهم اغفر لنا ولاخواننا الماضین من شيعة آل محمد صلواتك عليهم أجمعين، تمت بالخیر والبركة.

خط: نسخ، کاتب: محمد حسین بن زین العابدین ارموی، تاریخ: ۲۷ ذی حجه ۱۳۴۹ق، مکان: نجف اشرف؛ خریداری آستان قدس در مهر ۱۳۲۹ش؛ کاغذ: نخودی، جلد: مقوا، رویه پارچه، تعداد صفحات: ۸۸ برگ، ۲۰ سطر، اندازه: ۱۶/۱*۲۱/۳سم.

توضیحات: استنساخ شده از نسخه‌ای که وقفنامه آن بخط علامه مجلسی (۱۰۹۵ق) بوده است (نک: طبری، ۱۰۹۵ق: نسخه شماره ۸۹۰)؛ و نسخه مجلسی دارای افتادگی در ابتدا و انتها می‌باشد، بنابراین ابتدا و انتهای نسخه محمد حسین ارموی از منبع دیگری، که مشخص نیست، نگاشته شده است.

همچنین، با توجه به ترجمه کاتب و نیز بهره‌برداری از نسخه نجف، به نظر می‌رسد که کتابت نسخه محمد حسین ارموی در نجف عراق صورت گرفته است؛ و به همراه نسخ دیگری، به کتابخانه آستان قدس رضوی منتقل شده است.

(ملاحظه عکس برخی از صفحات نسخه؛ فهرست آستان قدس، ص ۱۴-۴۹۳؛ همچنین نک: الطبری، ۱۴۱۵ق: ۶۸).

۷. نجف (۱۳۵۰ق)؛ مکتبه السید محمد صادق بحر العلوم^۱ (شماره ۹۲/۲)

المؤلف: أبو جعفر محمد بن جریر الطبری الإمامی (ق ۴).

۱. سید محمد صادق بحر العلوم (۱۳۱۵ - ۱۳۹۹ق)، کتابشناس، مصحح متون؛ از علمای شیعه در نجف، شاگرد آیت‌الله محمدحسین نائینی، سید ابوالحسن اصفهانی و سید محسن طباطبایی حکیم در فقه و اصول، دارای قریحه ادبی، قاضی شهرهای «العمارة» و «بصره» در عراق و صاحب تألیفات متعدد بود. از وی، یک چاپ از سلیم باقی است که مقدمه و تحقیق ابتدای چاپ از اوست (نک: بحر العلوم، حدود ۱۳۲۱: سراسر متن).

آغاز نسخه: [بسم الله الرحمن الرحيم] الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين، و صلى الله على محمد خاتم النبيين و آله الطيبين الطاهرين، قال أبو جعفر محمد بن جرير...

انجام نسخه: [للنعم العظام و السنن الجسام و الذاب عن حرمة النبي ﷺ و الدفع عن مظلمة] و فقنا الله تبارك و تعالى إنه ولى ذلك و القادر عليه.

کاتب: سید محمد صادق آل بحر العلوم^۱، تاریخ: عصر الیوم الخامس من المحرم الحرام ۱۳۵۰ ق؛ تعداد صفحات: ۷۵ برگ، ۱۹ سطر، اندازه: ۱۶*۲۱ سم.

توضیحات: نسخه کتبت علی نسخه کثیرة الغلط، و تقع ضمن مجموعة بتسلسل ۲. (فهرست بحر العلوم، ص ۱۸۴؛ شماره ۲۷۰).

۸. مشهد (۱۳۵۱ ق)؛ آستان قدس رضوی (شماره ۷۹۴۲)

آغاز نسخه: هذا کتاب المسترشد فی الامامة لمحمد بن جریر الطبری (ره). بسمله، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين. صلى الله على محمد خاتم النبيين و على آله الطاهرين الطيبين. قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه احتج قوم من اهل ...

انجام نسخه: ... للنعم العظام و السنن الجسام و الذاب عن حرمة النبي ﷺ و الدفع عن مظلمة و فقنا الله تبارك و تعالى انه ولى ذلك و القادر عليه. هذا آخر مسترشد فی الامامة و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على نبيه محمد ص و آله الطيبين الطاهرين و حسبنا الله و نعم الوكيل م.

۱. این خاندان از سادات هستند و به علم، تقوا و ادب شهرت دارند. نخست به «آل طباطبایی» معروف بودند؛ زیرا نسب آنها به ابراهیم طباطبای، فرزند اسماعیل دیباج می‌رسد. اما بعد از سید مهدی بحر العلوم (۱۲۱۲ - ۱۱۵۵ ق)، سر سلسله این تبار، به «بحر العلوم» شهرت یافتند. اجداد و نیاکان این سلسله، نخست در حجاز سکونت داشتند؛ سپس، راهی عراق شدند و در شهرهای بصره و کوفه اقامت گزیدند؛ و در قرن سوم، بر اثر سختگیری‌های حاکمان عباسی، به ایران هجرت کردند. ابتدا در اصفهان و سپس در بروجرد مسکن گزیدند؛ و پس از حدود نه قرن زندگی در بروجرد، در اوایل قرن دوازده قمری، بسیاری از افراد این خاندان به قصد تحصیل علم به عتبات عالیات کوچ کرده و در شهرهای نجف و کربلا سکونت کردند (برای اطلاع بیشتر، نک: احمدی، ۱۳۸۶؛ سید محمد صادق بحر العلوم (مقاله‌ای از کتاب گلشن ابرار، جلد ۴).

کتبه ابن محمد حسن أقل الطلبة حسا؟^۱ عبد الله التبریزی فی الغری [سنة] ۱۳۵۱ والسلام علی من اتبع الهدی.

خط: نسخ، کاتب: عبدالله بن محمد حسن هشترودی تبریزی^۲، تاریخ: ۱۳۵۱ ق، مکان: نجف اشرف؛ توضیحات: خریداری آستان قدس در مهر ۱۳۲۹ ش؛ کاغذ: نخودی، جلد: نامشخص، تعداد صفحات: ۹۹ برگ، ۱۷ سطر، اندازه: ۱۶*۲۰/۷ سم. مکان کتابت نسخه، با توجه به ترجمه کاتب، ظاهراً نجف اشرف می باشد.

(ملاحظه عکس برخی از صفحات نسخه؛ فهرست آستان قدس، ص ۱۴-۴۹۲؛ همچنین نک: الطبری، ۱۴۱۵ ق: ۶۸).

۹. نجف (۱۳۵۱ ق)؛ مؤسسه کاشف الغطاء العامة (شماره ۴۴۴)

عنوان کتاب: در اصل نسخه ندارد در فهرست نونویس ابتدای نسخه، نوشته شده «کتاب المسترشد».

آغاز نسخه: صفحه اول و دوم، فهرست کتاب با خطی مجزا و ظاهراً نونویس درج شده است. سپس یادداشتی، ظاهراً به خط حسن بن عبدالهادی الخراسان (م ۱۴۰۵ ق)^۳ مالک نسخه یا سفارش دهنده آن، چنین درج شده است:

بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقتی. يقول المعترف بالعصيان حسن الخراسان الموسوي هذه قطعة من كتاب العالم الفاضل الدين الجليل محمد بن جرير بن رستم الطبري

۱. ناخواناست

۲. کتاب‌های دیگری نیز توسط وی کتابت شده است؛ به عنوان نمونه: کتاب الاسرار الخفيه فی العلوم العقلية؛ و نیز: کتاب جامع الاحاديث اثر ابومحمد جعفر بن احمد قمی، که در سال ۱۳۳۹ ق کتابت شده (نک: فهرستگان حدیث، ج ۳: ۳۲۹)؛ و نیز: کتاب مقالات الاصول که در سال ۱۳۳۸ قمری استنساخ نموده است (به عنوان نمونه نک: حسینی اشکوری، ۱۴۱۴ ق: ج ۱: ۳۳۰). پدر این کاتب، محمدحسن هشترودی تبریزی (م ۱۳۰۴ ق)، فقیه و عالم دینی می باشد؛ که از شاگردان حوزه درس شیخ مرتضی انصاری بوده است. وی مدتی نیز در نجف به تدریس و تألیف مشغول بود؛ و پس از تکمیل تحصیلات به زادگاه خویش آذربایجان بازگشت و مصدر خدمات دینی شد.

۳. حسن بن عبدالهادی بن موسی، فقیه و محقق، یکی از شخصیت‌های آل خراسان می باشد؛ آل خراسان، خاندانی از عالمان و ادیبان شیعی نجف است. وی کتابی در شرح حال خاندانش با عنوان یتیمه الزمان فی ما قیل فی آل خراسان تألیف کرده است (نک: امینی، ۴۱۳ ق: ج ۲: ۴۸۸).

الامامی نقلتها من نسخة بخط العالم المتتبع الشيخ محمد بن صفر علی الهمدانی الجورقانی علیها من العلامة المجلسی رحمه الله ما هذا ... (در ادامه وقفنامه مجلسی از نسخه کتابخانه حسینیّه شوشتری‌ها درج شده است).

آغاز متن اصلی نسخه کتاب: بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقتی. الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و اله خاتم النبيين و اله الطيبين الطاهرين.^۱ قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه احتج قوم من اهل الزيغ و العداوة لله جل ذكره لرسوله ...

انجام نسخه: وفقنا الله تبارك و تعالى انه ولى ذلك و القادر عليه هذا آخر كتاب المسترشد فی الامامة و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على نبيه محمد و اله الطيبين الطاهرين و حسبنا الله و نعم الوكيل. تم.

یادداشت ترقیمه نسخه: «يقول راجی الغفران المعترف بالعصيان حسن بن السيد عبدالهادی بن السيد العالم التقی السيد موسی بن السيد حسن بن السيد علی بن السيد شکر بن السيد مسعود بن السيد ابراهيم بن السيد حسن الموسوی نسباً الخرسان لقباً.

هذا تمام ما فی النسخه التي استنسخت عليها هذه النسخه و كانت بخط العالم المتتبع الشيخ شير محمد بن صفر علی الهمدانی الجورقانی و اتفق لى الفراغ منها فی التاسع عشر من شهر ربيع الاول من سنه الالف و الثلثمائة و احدى و خمسون هجرية علی مهاجرها الف سلام و افضل تحية و كان ذلك بمشهد سيدي و مولای اميرالمومنين عليه و علی ابن عمه و ذريته افضل التحية و ازكى السلام سنه ۱۳۵۱ سنة».

خط: نسخ، كاتب: یادداشت اول نسخه که شامل وقفنامه است، ظاهراً به خط حسن بن عبدالهادی الخرسان است؛ اما خط اصلی نسخه متفاوت از خط وی است و به نظر می‌رسد از شخص دیگری باشد (الله اعلم). تاریخ کتابت نسخه: ۱۳۵۱ ق. تعداد صفحات: ۱۰۷ برگ، ۱۸ سطر.

۱. در حاشیه نسخه، اضافه شده: «و لعنة الله على اعدائهم اجمعين من الاولين و الاخرين الى قيام يوم الدين (صح) كما خ».

یادداشت و ویژگی‌ها: در انتهای نسخه، یادداشتی توسط فرزند مالک نسخه، یعنی سید مهدی خرسان (م.م ۱۴۴۵ق) وجود دارد که در آن نوشته شده: نسخه حاضر در ۲۷ شوال ۱۳۶۴ از روی نسخه خطی حاج عبدالمطلب الطعان^۱ از سوی مهدی خرسان و در نجف، تصحیح و مقابله شده است.

نسخه عکسی در کتابخانه علوم عقلی اسلامی قم وجود دارد (شماره ۴۶۰). در فهرست عکسی این نسخه، نام حاج عبدالمطلب الطعان، به صورت «حاج عبدالمطلب طحاره» درج شده است.

(ملاحظه عکس نسخه؛ دلیل المخطوطات، ۵۵ و ۱-۳۹۷. نیز: فهرست کتابخانه علوم عقلی اسلامی قم، ص ۱-۵۶۴)

۱۰. نجف (۱۳۵۶ق)؛ مکتبه آیه الله الحکیم العامة (شماره ۶۷)

المؤلف: محمد بن جریر الطبری الکبیر (التسلسل الکترونی: ۳۲۹).

آغاز نسخه: بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين هذا كتاب المسترشد في الامامه لوحيد دهر و فريد عصر ابو جعفر محمد بن جرير ابن رستم ابن يزيد الطبري الآملي الامامي قدس سره و نور ضريحه و حشر مع مواليه امين بحمد و اله الطاهرين. الحمد لله رب العالمين و العاقبة ... قال ابو جعفر محمد بن جرير بن رستم بن يزيد الطبري رحمة الله عليه. احتج قوم من اهل ...

انجام نسخه: ... موسى نجل المرحوم المبرور العلامة الشيخ محمد ... نجل المرحوم المبرور الشيخ قاحرو ذلك في سنة الألف و الثلثمائة و السادسة و الخمسين في هجرة سيد الأوين و الآخرين سلام الله و سلام ملائكته المقربين و انبيائه المرسلين عليه و على آله الطيبين الطاهرين.

سبب‌ی الخت بعدی فی لکتاب / و یبلی الکف حتی فی التراب

۱. تاریخ کتابت ۱۳۵۶ق؛ نک: نسخه خطی المسترشد در مکتبه آیه الله الحکیم العامة.

الارحم المهيمن نفس عبد / دعا لي بالخلاص من العذاب

بلوح الخط في القرطاس دهرأ / و كاتبه رميم في التراب

کاتب: عبدالمطلب بن عبدالحسين الطعان، تا: ۱۳۵۶ق؛ تعداد صفحات: ۱۴۶ صفحه، ۲۲ سطر، اندازه: ۱۳/۳*۲۱سم. (در فهرست نویسی معجم مخطوطات النجفیه ۱۳۳۵ق نیز، همین اطلاعات ظاهری آمده است).

در حاشیه صفحه اول نسخه، با قلم مجزا نوشته شده است: «قال العلامة فی الخلاصه، محمد بن جریر، بالجیم قبل الرءاء، ابن رستم، بالتاء. المفتوحة المنقطه فوقها نقطتين بعد السین المهملة، الطبری الاملی، أبو جعفر، جلیل من اصحابنا، کثیر العلم، حسن الکلام، ثقة فی الحدیث» (نک: خلاصه الاقوال، الحلی، ص ۲۶۵).

(سایت کتابخانه آیت الله حکیم؛ نیز: معجم المخطوطات النجفیه، ص ۸۱۶).

د. جمع بندی وضعيت نسخه‌های خطی

مجموعاً ده نسخه خطی از کتابی که المسترشد خوانده می‌شود شناسایی شد که همگی این نسخ خطی، متأخر و به بعد از قرن یازدهم هجری تعلق دارند. قدیمی ترین نسخه خطی، با تاریخ ۱۰۷۳ قمری در کتابخانه حوزه علمیه ولی عصر (علیه السلام) خوانسار نگهداری می‌شود.

در این میان، ممکن است نسخه‌هایی به عنوان نسخه‌های جامانده از فهرستی که گذشت مطرح شوند، که این نسخ ممکن است نسخه‌های تکراری باشند؛ به عنوان نمونه:

- بصره (بی تاریخ)؛ خزانه آل القزوينی (بدون شماره)

(معهد المخطوطات العربية، المجلد ۱- ۱۶۹)

(کاظم استادی)

این کتابخانه آل القزوینی (منسوب به سید احمد قزوینی)، به کتابخانه عمومی آیت‌الله حکیم در نجف منتقل شده است (برای اطلاع بیشتر از کتابخانه‌های نجف، نک: جعفریان، ۱۳۸۹: شماره ۸)؛ بنابراین، این نسخه، یکی از دو نسخه معرفی شده قبل، در کتابخانه حکیم است و نمی‌توان آن را نسخه با هویت و شماره مستقل محسوب کرد.

همچنین با توجه به شواهد و قرائن متنی نسخه‌ها و تفاوت‌های تحریری آن‌ها، به نظر می‌رسد که همگی نسخه‌های خطی دهگانه فوق، منشأ واحد و مادر یکسان دارند؛ و به عبارتی، همه آن‌ها را باید یک نسخه یا حداکثر دو نسخه محسوب نماییم.

محل نگهداری نسخه‌ها در سه شهر نجف (با هفت نسخه)، مشهد (با دو نسخه) و خوانسار (با یک نسخه) هستند؛ بنابراین در حال حاضر و طبق نسخه‌های دستیاب شده، بیشترین نسخه از این کتاب در کشور عراق موجود است.

خلاصه وضعیت نسخه‌های خطی کتابی که المسترشد خوانده می‌شود					
تاریخ	مکان	کتابخانه	کد	کاتب	نام مؤلف در نسخه
۱۰۷۳	خوانسار	کتابخانه حوزه علمیه ولی عصر (ع)	۴۸۰	محمد کاظم رفیع‌الدین الاردکانی الیزدی	افتادگی در ابتدای نسخه (نویس شده)
۱۰۹۵	نجف (بغداد)	کتابخانه شوشتریها (منتقل شده)	۸۹۰	نامشخص	افتادگی در ابتدای نسخه
۱۱ ق	نجف (بغداد)	کتابخانه شوشتریها (منتقل شده)	۸	نامشخص	افتادگی در ابتدای نسخه (نویس شده)
۱۳۴۷	نجف	مکتبه الامام امیرالمؤمنین العامة	۹۵	شیر محمد الهمدانی	نسخه مادر، در ابتدا افتادگی داشته قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۴۹	نجف	مکتبه آیه‌الله الحکیم (نسخه ۱)	۴۴۳	محمد السماوی	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد بن جریر بن رستم الطبری قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۴۹	مشهد	کتابخانه قدس رضوی (نسخه ۱)	۷۹۴۳	محمدحسین ارموی	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد ابن جریر ابن رستم الطبری الامامی قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۵۰	نجف	مکتبه السید محمد صادق بحر العلوم	۹۲/۲	محمدصادق آل بحر العلوم	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد بن جریر الطبری الامامی قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۵۱	مشهد	کتابخانه قدس رضوی (نسخه ۲)	۷۹۴۲	عبدالله التبریزی	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد بن جریر الطبری قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۵۱	نجف	مؤسسه کاشف الغطاء العامة	۴۴۴	حسن الخرسان	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد ابن جریر ابن رستم الطبری الامامی قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری
۱۳۵۶	نجف	مکتبه آیه‌الله الحکیم (نسخه ۲)	۶۷	عبدالمطلب الطمان	نسخه‌های مادر افتادگی در ابتدا داشته‌اند محمد بن جریر ابن رستم ابن یزید الطبری الامامی قال ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن یزید الطبری

جز سه نسخه خطی که مربوط به قرن ۱۱ هستند و همگی افتادگی در آغاز نسخه دارند و نام مؤلف در آن‌ها مشخص نیست، مابقی نسخه‌های خطی کتابی کهالمسترشد خوانده می‌شود مربوط به قرن چهاردهم و متأخر هستند. در واقع، حدود دو نسخه از این اثر در ایران وجود داشته که یکی از آن‌ها، یعنی نسخه علامه مجلسی به عراق برده شده و تعدادی استنساخ گشته و از این استنساخ‌ها، دوباره دو نسخه به ایران منتقل شده است. بنابراین، هشت نسخه از کتابالمسترشد، در عراق نسخه‌برداری شده است و نسخه‌مادر آن‌ها، ظاهراً دو نسخه موجود در کتابخانه حسینیه شوشتری‌هاست.

اکنون این سؤال قابل طرح است که با توجه به اهمیت موضوع امامت نزد شیعیان، چرا این کتاب که منسوب به قرون متقدم است، به نسبت کتاب‌های هم‌عرض خود، مورد توجه و نسخه‌برداری قرار نگرفته است؟

از سوی دیگر با توجه به این که «ابوجعفر محمدبن جریر ابن‌رستم ابن‌یزید الطبری‌الأملی‌الامامی» شخصیتی ایرانی است، این سؤال قابل طرح است که چرا در ایران تنها سه نسخه خطی (که دو تای آن‌ها نیز متأخر هستند) از این کتاب کهالمسترشد خوانده می‌شود وجود دارد؟ آن هم در حالی که کتاب‌های هم‌موضوع و به نوعی همانند آن، که حتی متأخر ازالمسترشد می‌باشند، همچون کتاب «الاحتجاج علی‌اهل اللجاج» منسوب به ابومنصور احمد بن علی طبرسی (قرن ۶)، با تعداد نسخه‌های بسیار فراوانی در ایران موجود هستند. کتاب احتجاج که از قرن ششم دانسته شده، حدود ۲۵۰ نسخه خطی دارد که بیش از یک‌صد و هفتاد نسخه آن در ایران قرار دارند (نک: درایتی ۱۳۹۱: ج ۲: ۱۱۰).

به نظر می‌رسد که تألیف کتابی کهالمسترشد خوانده می‌شود یا حداقل کتابت اولیه آن، بومی منطقه طبرستان یا ایران نیست؛ به عبارت دیگر، نسخه کتاب احتمالاً از مناطق دیگر همانند شام و در دوره مجلسی، به داخل ایران منتقل شده است. موارد دیگری نیز با این وضعیت انتقال و نسخه‌های محدود از یک عنوان وجود دارند؛ مثلاً کتاب الغیبه منسوب به محمد بن ابراهیم نعمانی (م ح ۳۶۰ ق) نیز دارای نسخه‌های محدود است (۲۴)

نسخه، که ۲۱ نسخه آن متعلق به ایران است؛ نک: استادی، ۱۴۰۲ ج، سراسرمتن) و در دوره صفویه از منطقه جبل عامل شام، توسط خاندان ابن خاتون عاملی به ایران منتقل شده است (نک: استادی، ۱۴۰۰ ف: ۷۵-۱۰۹) و در قرون متأخر، تعداد کمی از آن استنساخ گشته است. این در صورتی است که کتاب‌های هم‌موضوع و هم‌عرض آن، همانند کمال الدین شیخ صدوق با نسبت ایرانی، دارای نسخه‌های فراوانی، بیش از ۱۶۰ نسخه خطی در ایران، هستند (نک: درایتی ۱۳۹۱، ج ۴: ۶۸۲).

نکته مهم دیگر این که، با توجه به افتادگی و نونویس بودن برگ‌های اولیه نسخه‌های متقدم‌المسترشد که از قرن یازدهم هستند، اکنون مشخص نیست که این نونویسی و تحریر جدید صفحات آغازین نسخه‌ها، از روی چه منبع یا نسخه‌ای صورت گرفته است؟ آیا از نسخه‌های متأخر و جدید انجام شده، یا به صورت انشائی و حدسی از سوی برخی از علما به نسخه‌های متقدم اضافه شده‌اند و سپس در نسخه‌های متأخر، استنساخ شده و سرایت یافته‌اند؟ و یا این که پای نسخه متقدمی در کار بوده است که از بین رفته یا اکنون در دسترس نمی‌باشد یا شناخته شده نیست؟

از طرف دیگر، با توجه به این که نسخه استنساخی دارای وقف‌نامه علامه مجلسی با تاریخ ۱۰۹۵ ق، بدون صفحه آغازین است، گویای این نکته مهم می‌تواند باشد که نسخه کاملی که دارای صفحات آغازین بوده باشد، در اختیار علامه مجلسی نبوده است؛ تا با استفاده از آن، نسخه کاملی استنساخ گردد؛ مگر این که ادعا شود افتادگی نسخه مجلسی، بعد از دوران مجلسی رخ داده است و این افتادگی ما بین صفحه و وقف‌نامه و صفحات ابتدایی موجود کنونی، واقع شده است؛ که البته فرضی بعید است.

جدای از تمامی موارد قبلی، و به عنوان نکته آخری که درباره کتابی که المسترشد خواننده می‌شود می‌توان گفت، این مسئله بسیار مهم است که توجه نماییم: اساساً کتاب المسترشد موجود، دچار «ارسال نسخه‌ای» است. به این معنی که این کتاب، از زمان حدودی تألیف آن (که حدود قرن سوم یا اوایل قرن چهارم دانسته شده)، تا مدت شش قرن و پیدایش قدیمی‌ترین استنساخ موجود، بدون نسخه می‌باشد؛ بنابراین کل احادیث و

محتوای کتاب «مرسل» هستند، و احادیث کتاب اگر از متفردات باشند، لازم است به صورت وجاده و مرسل، نقل قول شوند و البته، اعتبارسنجی مستقل و جداگانه گردند.

نتیجه

کتابی که «المسترشد فی الامامه» خوانده می‌شود، پیرامون فضائل امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و اثبات امامت ایشان است که در آن به رد برخی از ادعاهای کلی اهل سنت و عده‌ای از احتجاجات ایشان پیرامون خلافت پس از پیامبر ﷺ پرداخته است. این کتاب تقریباً تا قرن ۱۴ ناشناخته بوده است و در سده اخیر، شناخته و چاپ شده که سه چاپ از این کتاب موجود است.

مجموعاً ده نسخه خطی از کتابی کهالمسترشد خوانده می‌شود شناسایی شد، که همگی این نسخ خطی، متأخر و به بعد از قرن یازدهم هجری تعلق دارند؛ و قدیمی‌ترین نسخه خطی، با تاریخ ۱۰۷۳ قمری می‌باشد. به عبارت دیگر، جز سه نسخه خطی که مربوط به قرن ۱۱ هستند و همگی افتادگی در آغاز نسخه دارند و نام مؤلف در آن‌ها مشخص نیست، مابقی نسخه‌های خطی کتابی کهالمسترشد خوانده می‌شود مربوط به قرن چهاردهم و متأخر می‌باشند. محل کتابت نسخه‌ها جز دو نسخه که در ایران بوده، همگی در شهر نجف عراق انجام شده است. همچنین محل نگهداری کنونی نسخه‌ها در سه شهر نجف (با هفت نسخه)، مشهد (با دو نسخه) و خوانسار (با یک نسخه) می‌باشند.

با توجه به شواهد و قرائن متنی نسخه‌ها و تفاوت‌های تحریری آن‌ها، به نظر می‌رسد که همگی نسخه‌های خطی دهگانه فوق، منشأ واحد و مادر یکسان دارند و به عبارتی، همه آن‌ها را باید یک نسخه یا حداکثر دو نسخه محسوب کنیم. همچنین، به نظر می‌رسد که تألیف کتابی کهالمسترشد خوانده می‌شود، بومی منطقه ایران و طبرستان نیست؛ به عبارت دیگر، نسخه کتاب از مناطق دیگر همانند شام و در دوره مجلسی، به داخل ایران منتقل شده است.

منابع و کتابنامه

- احمدی، علی. (۱۳۸۶). «سید محمد صادق بحر العلوم». در کتاب گلشن ابرار. جلد ۴. قم: پژوهشکده باقر العلوم (پ.ا.ع.).
- استادی، کاظم. (۱۴۰۰). «معرفی و بررسی کهن‌ترین نسخه خطی الغیبه منسوب به نعمانی». انتظار موعود. دوره ۲۱. ش ۷۵. صص: ۷۵-۱۰۹.
- استادی، کاظم (۱۴۰۰ج). «بازشناسی مؤلف کتابی که المسترشد خوانده می‌شود». پژوهش‌های قرآن و حدیث. دوره ۵. اسفند شماره ۲. صص: ۲۶۹-۲۹۳.
- استادی، کاظم. (۱۴۰۲ج). فهرست نسخه‌های خطی الغیبه منسوب به نعمانی. مخطوط، قم: کتابخانه شیخ رضا استادی. امینی، محمدهادی. (۱۴۱۳ق). معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام. نجف: بی‌نا.
- بحر العلوم، سید محمد صادق. (۱۳۲۱). کتاب سلیم بن قیس الهلالی (مقدمه و تحقیق). نجف: مطبعة الحیدریه.
- تفتازانی، مسعود بن عمر. (۱۰۴۸ق). حاشیه شرح مختصر الاصول. مخطوط. کتابخانه مدرسه امام صادق (پ.ا.ع.) قزوین. شماره نسخه ۷۲۵.
- تهرانی (آقابزرگ)، محمد حسین. (۱۴۰۳ق). الذریعة. بیروت: دار الأضواء.
- جعفریان، رسول. (۱۳۸۹). «کتابخانه‌های نجف؛ فصلی از کتاب تاریخ نجف مدرس گیلانی». پیام بهارستان. سال دوم. شماره ۸. تابستان ۱۳۸۹. صص: ۹۲۱-۹۴۳.
- جهانبخش، جويا. (۱۳۸۲). «شیخ محمد سماوی و کتابخانه‌اش»، دوهفته‌نامه مهر (فرهنگی، هنری، اجتماعی). ۳۰ آذر. شماره ۲۹. ص ۱۸.
- جهانبخش، جويا. (۱۳۸۳). «شیخ شیرمحمد همدانی، خدمتگزار صادق میراث شیعه». آینه میراث. سال دوم. شماره ۴. پیاپی ۲۷. صص: ۲۱۱-۲۳۲.
- الحسینی اشکوری، السید أحمد. (۱۳۹۷ق). دلیل المخطوطات. قم: چاپخانه علمیه.
- الحسینی اشکوری، السید أحمد. (۱۴۱۴ق). تراجم الرجال. قم: مجمع الذخائر الاسلامیه.
- الحلی، أحمد علی مجید. (۱۴۳۱ق). فهرس مكتبة العلامة السید محمد صادق بحر العلوم. قم: مؤسسة تراث الشیعة.
- خفری، شمس الدین محمد. (۱۰۱۵ق). تکملة فی شرح التذکرة. مخطوط. کتابخانه ملی ایران. شماره نسخه ۱۸۱۶۴.
- دانش پژوه، محمدتقی؛ حاکمی، اسماعیل. (۱۳۶۲). نشریه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. دفتر ۱۱ و ۱۲. تهران: دانشگاه تهران.
- درایتی، مصطفی. (۱۳۹۱). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران. ج ۲۹. تهران: کتابخانه ملی.
- زوبین، محمد؛ العوادی، مشکور؛ عبدالعال، حسین؛ المحنک، السیدهاشم. (۱۳۹۰). معجم المخطوطات النجفیه. تهران: مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه.
- سلیمانی، محمد حسین؛ فاضل هاشمی، محمدرضا. (۱۳۹۴). «نسخه‌های خطی ولی عصر (پ.ا.ع.) در خوانسار». پیام بهارستان. سال ۷. ش ۲۵. صص: ۲۹۳-۴۹۸.
- سماوی، محمد. (۱۳۸۱). سلحشوران طیف. ترجمه عباس جلالی. قم: زائر.
- صدرايي خويي، علي. (۱۳۸۲). فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه. قم: دارالحدیث.

- طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۴۱۵ق). المسترشد. تحقیق شیخ احمد محمودی. تهران: الثقافة الاسلامیة.
طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۰۷۳ق). المسترشد. مخطوط. خوانسار: کتابخانه حوزه علمیه ولی عصر (علیه السلام).
نسخه شماره ۴۸۰.
- طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۰۹۵ق). المسترشد. مخطوط. نجف: کتابخانه حسینیه شوشتریها. نسخه شماره ۸۹۰.
- طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (قرن ۱۱). المسترشد. مخطوط. نجف: کتابخانه حسینیه شوشتریها. نسخه شماره ۸.
طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۳۴۷ق). المسترشد. مخطوط. نجف: مکتبه الامام امیرالمؤمنین العامة. نسخه شماره ۹۵.
- طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۳۴۹ق). المسترشد. مخطوط. نجف: کتابخانه آیت الله حکیم. نسخه شماره ۴۴۳.
طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۳۴۹ق)، المسترشد، مخطوط، مشهد: کتابخانه آستان قدس رضوی، نسخه شماره ۷۹۴۳.
- طبری، (منسوب به) محمد بن جریر (۱۳۵۰ق)، المسترشد، مخطوط، نجف: مکتبه السيد صادق بحر العلوم، نسخه شماره ۹۲/۲.
طبری، (منسوب به) محمد بن جریر (۱۳۵۱ق)، المسترشد، مخطوط، مشهد: کتابخانه آستان قدس رضوی، نسخه شماره ۷۹۴۲.
طبری، (منسوب به) محمد بن جریر (۱۳۵۱ق)، المسترشد، مخطوط، نجف: مکتبه مؤسسه کاشف الغطاء العامة، نسخه شماره ۴۴۴.
- طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۳۵۶ق). المسترشد. مخطوط. نجف: کتابخانه آیت الله حکیم. نسخه شماره ۶۷.
طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۳۶۸ق). المسترشد. نجف: مطبعة الحیدریة.
طبری، محمد بن جریر (منسوب به طبری). (۱۴۱۱ق). المسترشد. بیروت: موسسه البلاغ.
غلامی مقدم، براتعلی. (۱۳۷۶). کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی (مجلد ۱۴). مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- معهد المخطوطات العربیة. (۱۳۷۴ق). المجلد ۱. قاهره: جامعة الدول العربیة.
- المفید، محمد بن نعمان. (۱۴۱۴ق). تصحیح/اعتقادات الإمامیة. المحقق: حسین درگاهی. بیروت: دار المفید للطباعة والنشر.
مرکز پژوهشی دائره المعارف علوم عقلی اسلامی. (۱۳۹۴). فهرست نسخه‌های عکسی علوم عقلی اسلامی. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- _____ (۱۴۰۲). سایت کتابخانه آیت الله حکیم. آدرس: <http://alhakeemlib.org/>. تاریخ مشاهده:
- _____ ۱۴۰۲/۱۰/۱۵.
- _____ (۱۴۰۲). ویکی شیعه. محمد سماوی نجفی. مدخل: محمد سماوی نجفی.

A Study and Cataloguing of the Manuscripts of *al-Mustarshid fi al-Imamah*

Kazem Ostadi ¹

Received: May 18 , 2024

Revised: September 08 , 2024

Accepted: September 09 , 2024

Abstract

Al-Mustarshid fi al-Imamah is a treatise on Imamate and post-prophet (Peace be Upon Him) Caliphate, attributed to Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir ibn Rustam ibn Yazid al-Tabari al-Imami, a renowned Imamī theologian of the late third and early fourth centuries AH. This work, a blend of theology and history, seeks to establish the Imamate of Imam Ali (Peace be Upon Him), citing hadiths from Prophet Muhammad (P.B.U.H) and critiquing the Caliphs while arguing for their unsuitability for the Imamate. Its historical significance lies in its preservation of certain historical accounts from lost sources. This study provides an overview of the book, compiles a new catalogue of its manuscripts, and examines these manuscripts in detail. It also highlights noteworthy aspects of these manuscripts and analyzes some of their textual data. The results indicate that, based on the evidence from ten extant manuscripts dating from the 11th to 14th centuries AH, all these manuscripts likely share a common origin, reducing them to one or at most two original copies. Furthermore, the book currently known as *al-Mustarshd* appears to have originated outside of Iran and Tabaristan, and it is probable that the parent manuscript was brought into Iran during the time of al-Mulla al-Sadra.

Keywords: Manuscripts, Muhammad ibn Jarir, Ibn Rustam al-Tabari, Imamate, Ahl al-Bayt.

1. Manuscript Scholar and MA in Quranic and Hadith Sciences, Quran University, Qum, Iran: kazemostadi@gmail.com

